

A nyelvek lehetséges státusa Kelet-Közép-Európában

A 20. századi kelet-közép-európai nemzeti és állami fejlődés sajátosságainak következtében a régió valamennyi nemzeti közössége az önálló államiság megteremtésében látta létezésének legfőbb értelmét és célját. Az 1918, illetve 1990 utáni államjogi változások két rövid szakaszában a Habsburg-monarchia területén hat, Csehszlovákia és Jugoszlávia területén pedig – Montenegrót és Koszovót nem tekintve külön államnak – hét új állam jött létre. Ezzel a régió, az egykori Szovjetunió szomszédos a területeihez fogható radikális átalakuláson ment keresztül. A Monarchia és a két szláv föderáció területén kialakult, illetve annak egy részét magába foglaló 12 kelet-közép-európai állam (Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Ausztria, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Szerbia és Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Ukrajna és Románia) mindegyikében élnek más nyelvű kisebbségek, de Magyarország és Bosznia-Hercegovina kivételével valamennyi állam alkotmánya nemzetállamként határozza meg önmagát. Az alábbiakban a fenti 12 állam közül tízben (Macedónia és Bosznia-Hercegovina nélkül) azt vizsgáljuk, milyen szerepet tölt be a többségi nemzetek nyelve a nemzetállami gyakorlatban, milyen mértékben vették figyelembe a kisebbségek által beszélt nyelveket akkor, amikor a többségi nemzeti nyelvet hivatalos és az államnyelvként kodifikálták.

Az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa által a tagállamokban érvényesülő kisebbségi nyelvi jogokról 1999-ben közzétett jelentés a kelet-közép-európai országok esetében az 1989 utáni tíz év egyfajta összefoglaló értékeléseként is felfogható.¹ A jelentés a kisebbségi nyelvi jogok belső, regionális, nemzetközi és bilaterális jogforrásait vizsgálva megállapította, hogy egyetlen ország törvénye és semmilyen nemzetközi jogforrás nem tartalmazza az *államnyelv* vagy a *hivatalos nyelv* autentikus jo-

¹ A Kisebbségi Főbiztosi Iroda által kiküldött kérdőívre összesen 51 állam kormánya küldött választ. Ezek feldolgozása alapján született a Report: 1999. A főbiztosi jelentésnek a hivatalos nyelv és a kisebbségi nyelvek viszonyával foglalkozó részeit közli a szlovákiai kisebbségi nyelvtörvény elfogadása előtt megjelent O problematike: 1999, 48–49.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

gi definícióját. Ezeket a fogalmakat az egyes államok különböző értelemben használják. Az *államnyelv* kifejezés alatt némely esetben a történeti, nemzeti nyelvet értik, amely az adott országban történetileg kialakult *többségi nyelv* és gyakran kizárólag az adott országban használatos. Ezzel szemben a *hivatalos nyelv* funkcióját nem ritkán olyan, más országból származó nyelv tölti be, amely már meghonosodott a mindennapi életben, s jelenleg a hivatalos nyelvi érintkezés eszközének számít. A főbiztosi jelentés szerint ma „semmilyen nemzetközi jogi norma nem létezik, amely meghatározná, hogy az államnak egynél több hivatalos nyelvet kellene elfogadnia, hogy ily módon kielégítse azoknak a személyeknek az igényét, akik valamely nemzeti kisebbséghez tartoznak (mint ahogy olyan kötelezettség sem létezik, hogy az államnak egyáltalán hivatalos nyelve legyen).”²

A többségi nemzetek nyelvét államnyelvként vagy az adott állam hivatalos nyelveként kodifikáló törvények legfontosabb jogforrása – Magyarország kivételével – a vizsgált közép- és kelet-közép-európai államokban az ország alkotmánya, amely az államot a többségi nemzet nemzetállamának, s ebből következően a többségi nyelvet az állam első számú nyelvének – hivatalos vagy államnyelvének – tekinti. Az Európai Unió 2004. évi bővülésével a régió nyelveinek jogi státusza változni fog, ami óhatatlanul kihat az „államnyelvek” és a kisebbségi nyelvek viszonyára.

A nemzeti nyelv értelmezése

A többségi nemzet nyelvének szimbolikus, politikai funkcióit a térség országainak alkotmányai, illetve az említett alkotmányok mellett Szlovákia, Ukrajna, Szerbia, illetve Szlovénia, Lengyelország és – 2001 óta – Magyarország esetében külön nyelvi törvények többféleképpen rögzítik. A többségi nemzetek nyelve az említett alkotmányok, illetve törvények szerint az alábbi meghatározásokban szerepel:

- a nemzetállam kifejeződésének eszköze;

---

² Report: 1999.

- az államéleten, közigazgatáson belüli zavartalan kommunikáció eszköze;
- a nemzeti kultúra értékeinek hordozója;
- a nemzeti önazonosság alapvető eleme;
- nemzeti kulturális kincs;
- az állam valamennyi polgárának külön intézményekkel védett és fejlesztett közös kommunikációs eszköze;
- a többségi (államalkotó) nemzet kodifikált irodalmi (sztenderd) nyelvváltozata, amelynek használatát az adott nyelv egyéb nem sztenderd változataival szemben is előnyben kell részesíteni.³

A *többségi nemzet irodalmi (sztenderd) nyelvváltozata* a vizsgált 10 országban mindenütt *nemzeti nyelvnek* számít. Ez azt jelenti, hogy az önmagukat államalkotó vagy többségi nemzetként meghatározó közösségek anyanyelvüknek, nemzeti kultúrájuk hordozójának tekintik az adott nyelvet. Ausztria esetében a német nyelv további másik két államban – Belgium német tartományával együtt három államban – is nemzeti nyelv. Ukrajnában az orosz, Csehországban pedig a szlovákot a korábbi szovjet, illetve csehszlovák államiság nyelvi, etnopolitikai következményeit tiszteletben tartva továbbra is nemzeti nyelvnek tekintik. A nemzeti nyelv Magyarország kivételével azért vált tehát a vizsgált országok hivatalos nyelvévé, illetve államnyelvévé, mert alkotmányuk az államot nemzetállamként határozza meg.

A *nemzeti nyelv* és a *hivatalos nyelv* fogalma között Bartha Csilla szerint nem csupán a kelet-közép-európai államokban nem tesznek kü-

³ A vizsgált országok alkotmányainak és nyelvtörvényeinek szövegét lásd az MTA Kisebbségkutató Intézet Dokumentációjának (MTA KI, Dok.) Közép- és kelet-közép-európai törvény- és rendeletgyűjteményében. A Magyarországgal szomszédos államok nyelvi jogi helyzetét elemzi a Határon Túli Magyarok Hivatala által megjelentett jelentéssorozat. A szlovákiai, ukrainai, jugoszláviai nyelvi jogi helyzetre vonatkozóan lásd továbbá a Kontra Miklós szerkesztésében megjelent „A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén” című sorozat első három kötetét: Csernicskó István: 1998, Göncz Lajos: 1999, Lanstyák István: 2000. Az 1989 óta lezajlott kisebbségi jogi változások legátfogóbb bemutatása Kranz, Jerzy: 1999.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

lönbséget, hanem hasonló a helyzet az amerikai kontinens nagyon sok államában, Franciaországban, de – külön törvényi szabályozás nélkül hasonló a helyzet – Magyarországon is. Ezzel együtt a nemzeti és a hivatalos nyelvek eltérő funkciójában, valóságos és szimbolikus jelentéstartalmában, a nemzeti és a hivatalos nyelvet beszélő közösség státusában, összetételében, egyaránt lényegi különbségek lehetnek.

Ezek a különbségek alapvetően a *nyelv jogi státusában* ragadhatóak meg. A többségi nemzeti nyelvek kivétel nélkül az adott állam hivatalos nyelvi státusát élvezik, szemben a kisebbségi nemzeti nyelvekkel, amelyek – mint alább látni fogjuk – térségünkben az érvényes törvények szerint csupán Szlovéniában, Horvátországban, Ukrajnában és 2002-től kezdve Szerbiában nyertek a kisebbségek által lakott régiókban hivatalos nyelvi státust. Magyarországon az 1993. évi kisebbségi törvény VII. fejezetének 51–54. cikkelyei általában megengedő módon szabályozzák a kisebbségi nyelvek használatát. A kisebbségi nyelvhasználat feltételeire is utaló cikkely külön törvényre utaló kötelezettségei az ilyen külön törvény hiányában máig nincsenek tisztázva:

„51. § (1) A Magyar Köztársaságban anyanyelvét bárki mindenkor és mindenhol szabadon használhatja. A kisebbségek nyelvhasználatának feltételeit – külön törvényben meghatározott esetekben – az állam biztosítani köteles.”⁴

A többi államban a kisebbségek nyelvi jogait nem a nyelvek hivatalos nyelvként való elismerésével, hanem korlátozott érvényű nyelvhasználati engedményekkel bővítették a 20. század utolsó évtizedében.

Az államnyelv értelmezése

Külön vizsgálódást érdemel az államnyelv kategóriája, amely sokszor összekeveredik, illetve azonosul a hivatalos nyelv fogalmával. Kiss

---

⁴ Bartha Csilla: 1999, 48–53. A magyarországi kisebbségi törvény szövegét lásd <http://www.meh.hu/nekh>, illetve MTA KI, Dok.; A 2004. évi törvénymódosítás szövegét lásd: www.mtaki.hu/adattar

Jenő az európai nemzeti nyelvek közül az önálló állammal rendelkező nemzeteknek az adott „nemzeti” államokon belül törvényileg privilegizált helyzetét tekinti államnyelvi státusnak. Az ezzel a státussal nem rendelkező, s ezért „eleve hátrányos helyzetű” kisebbségi nyelvekkel szemben a *korlátozás nélküli nyelvhasználatban* jelöli meg a két státus közötti alapvető különbséget: „A mai államnyelvi helyzetű európai nyelvek teljes hatókörű nyelvek, s mint ilyenek a társadalmi és magánélet minden területének valamennyi aktuális szükségletét kielégítik, teljes mikrotársadalmi nyelvi kommunikációs körét lefedik. Nemcsak használatuknak, hanem oktatásuknak és művelésüknek sincs törvényi, illetőleg adminisztrációs akadálya (pénzügyi persze lehet).”

Kiss Jenő tehát sem a jogi szabályozást, sem pedig a hivatalos nyelv szimbolikus, állampolitikai funkcióit nem tekinti meghatározónak valamely „nemzeti nyelv” államnyelvi minősítésében: „Az államnyelv valamely állam – általában egyedüli hivatalos nyelve (Ausztriáé a német, Oroszorszáé az orosz, Magyarorszáé a magyar).” Az államnyelvtől eltérően, a hivatalos nyelv esetében azt tekinti a legfontosabb kritériumnak, hogy az „a nyilvános, közéleti ügyintézésnek, a tömeg-tájékoztatásnak és az oktatásnak az alkotmányban, törvényben rögzített, illetőleg rendeletekben előírt nyelve”.⁵

Ezek a definíciók tehát nem annyira az államnyelv politikai és szimbolikus funkcióira helyezik a hangsúlyt, hanem a többségi nemzet által beszélt nyelv jogilag biztosított szabad érvényesülésére, akadálytalan használatára, művelésének, oktatásának szabadságára, intézményi feltételeinek biztosítására. Az államnyelv és a kisebbségi nyelv hatását tovább elemezve, Kiss Jenő az államnyelv feltartóztathatlannak tűnő hatását, a különböző nyelvhasználati színtereken megmutatkozó túlsúlyát emeli ki, amely szerinte a kisebbségi közösség által beszélt nemzeti nyelv „ún. állami változatainak” kialakulásához vezethet.⁶

⁵ Kiss Jenő: 1995, 192., 155. Peter Trudgill szerint a hivatalos nyelv és az államnyelv közt az a különbség, hogy „az államnyelv ágyútűzzel támogatott nyelvjárás”. Trudgill: 1997. Idézi Ankerl Géza: www.c3.hu

⁶ Uo. 193.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

A nemzeti és hivatalos nyelvek közösség- és államszervezői funkcióját, történeti, politikai és szimbolikus funkcióját helyezi előtérbe az „állampolgárok nyelvének” meghatározásakor Szépe György. „Az államot, a hazát is jelképező nemzeti nyelvek – gondoljunk csak a nemzeti himnuszokban, mindenki által ismert nemzeti irodalmi alkotásokban, történeti szállóigékben stb. rejlő közösségformáló erőre – hosszú időn keresztül csak szimbolikusan jelentették az államot, de a 20. század folyamán, a nyelvi jogok kodifikációjával a szó jogi és adminisztratív értelmében is államnyelvvé váltak, miközben az egyes állam szükségleteihez igazodva továbbra is megőrzik korábbi szimbolikus, esetenként már-már szakrális funkciójukat.”

Szépe György szerint „ez a szimbolikus funkció a hivatalos nyelvnek – főleg, ha a haza nyelvéről van szó – pozitív mellékértelmet és erős érzelmi színezetet ad. (...) Nagyon valószínű, hogy a szimbolikus funkció nagyon hosszú ideig megmarad. Ennélfogva javasoljuk ennek a szempontnak a figyelembevételét minden nemzetközi kihatású nyelvpolitikában.”⁷ Ez a meghatározás az államalkotó nemzetek nyelvének történetileg kialakult, közösségteremtő és értékhordozó szerepét emeli ki, s nem vizsgálja az államnyelvi koncepciónak a nemzetállami reflexek által működésbe lépő lingvicista tendenciáit, a nemzeti, nyelvi kizárólagosságra törekvő asszimilációs nyelvpolitika államnyelvi gyökereit.

Azt, hogy a hivatalos nyelv államnyelvi kodifikációjával az egyes államok törvényhozói más, kimondottan állampolitikai célokat is megpróbáltak érvényesíteni, a legjobban a szlovák államnyelvvvel kapcsolatos állásfoglalásokon keresztül lehet bemutatni. A Szlovák Köztársaság államnyelvének fejlesztési koncepciója címet viselő 2001. február 14-i dokumentum a következőképpen fogalmazott: „Minthogy a nyelv a nemzet egyik lényeges identifikációs jellemzője, ezért a szuverén állam államalkotó nemzetének nyelvét államnyelvnek kell tekinteni. Ebből adódóan az államnyelv az a nyelv, amelyet az adott állam területén a kijelölt kommunikációs területeken kötelező használni.”⁸

---

⁷ Szépe: 2001, 132.

⁸ Koncepcia: 2001, 2–3.

Ugyanakkor éppen a szlovák államnyelvtörvény negatív belpolitikai és nemzetközi fogadtatása mutatja, hogy a régió régi és új nemzetállamainak államnyelvi kodifikációs törekvései szükségképpen szembe találják magukat, illetve előbb-utóbb kiegészülnek a kisebbségi nyelvek státusának törvényi szabályozásával, rendezésével.

Ezt a folyamatot az Európa Tanács által 1992 novemberében aláírásra megnyitott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának kelet-közép-európai ratifikációs folyamata erősítheti fel, és terelheti abba az irányba, amely a különböző státusú nyelvek fokozatos egyenjogúsítását eredményezheti.⁹ Biztató jelnek tekinthetjük, hogy az Európai Unió 2004. évi bővítésében közvetlenül érintett országok és a többi állam is igyekszik rendezni a hivatalos nyelv és az ország területén használatos kisebbségi nyelvek közötti viszonyt.

A többségi és kisebbségi nyelvek viszonya

A hivatalos nyelv és kisebbségi nyelvek közötti viszony alapján a kisebbségi főbiztosi jelentés az államokat hat csoportba sorolta:

- A kisebbségi nyelvek hivatalos használatát a választ küldők közül egyedül Franciaország nem engedélyezte 1999-ben.
- A második csoportba sorolt államok kormányai vagy nem válaszoltak az idevágó kérdésre (az európai államok közül Fehéroroszország, Bulgária, Lengyelország és Törökország), vagy magukat kisebbségiek nélküli államként határozták meg (Izland, Ciprus, Liechtenstein, Luxemburg és San Marino).
- A harmadik csoportot azok az államok alkották, amelyek kizárólag a hivatalos nyelvként elismert nyelveken engedélyezik a hivatalokkal való kommunikációt. Az európai államok közül Málta (angol, máltai), Norvégia (norvég, szami) Írország (angol, ír), Svájc (a három hivatalos nyelv és a rétoromán nyelv használata a szövetségi szinten megengedett, de a kantonok és a községek szintjén csak a helyi hivatalos nyelv az engedélyezett) tartozik ide.

⁹ Kovács Péter: 1993, 8–10.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

- A negyedik csoportba tartozó államok a kisebbségek nyelvét is hivatalosnak tekintik, de kizárólag a kisebbségek által lakott régiókban: pl. Ausztria (a szlovén és a horvát nyelvet), Finnország (a finn és a svéd országos hivatalos nyelv mellett a szami nyelvet), Németország (a luzsicei szorbok nyelvét), de pl. az Egyesült Államok csak az őslakos indián törzsek nyelveit fogadja el regionális hivatalos nyelvként, a bevándorlókét nem.
- Az ötödik csoportot alkotó országok a bizonyos területen többségben vagy meghatározott százalékban élő valamennyi kisebbség nyelvét elfogadják regionális nyelvként (Horvátország, Észtország, Litvánia, Moldávia).
- A hatodik kategóriát a kisebbségi nyelvhasználatot firtató kérdésre minden részletezés nélkül pozitív választ adó államok tartoznak (pl. Bosznia-Hercegovina, Csehország, Dánia, Görögország, Magyarország, Portugália, Románia, Szlovákia, Svédország, Ukrajna).¹⁰

Alapvetően tehát a többségi nemzeti nyelv és a kisebbségek nyelveinek jogi státuszát vizsgálva négyféle nyelvjogi helyzetről beszélhetünk az európai országokban, illetve a Kárpát-medencében Magyarországgal szomszédos államokban.

---

¹⁰ Report: 1999. – O problematike, 54–55. Az európai államok tényleges nyelvi helyzetére vonatkozóan Bartha (1999:52–53) idézi Kloss Heinz (1967: 7) egy-, két- vagy három- és többnyelvű országokat megkülönböztető csoportosítását. Majd 22 országot sorol be a három kategóriába, feltüntetve az ott használatos hivatalos vagy nemzeti nyelveket. Miguel Siguán öt csoporttal számoló felosztását idézi Veress Emőd: Nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára néhány európai ország közigazgatásában, *Korunk*, 2001. 10. http://www.korunk.org/10_2001/kossebb.htm Siguán megkülönbözteti az egyetlen hivatalos nyelvvel rendelkező államokat és azokat, amelyek az egyetlen hivatalos nyelv mellett a kisebbségi nyelveknek törvényesen bizonyos jogokat biztosítanak. Emellett az egy hivatalos nyelvvel rendelkező államok közül külön csoportba sorolja azokat, amelyek az autonóm régiókban hivatalos nyelvként ismerik el a kisebbségi nyelveket; továbbá az olyan (föderatív) államokat, amelyekben minden régiónak más-más hivatalos nyelve van, s végül azokat az államokat, amelyek egész területén több nyelv is hivatalos. Miguel Siguán: *La Europa de las lenguas*. Barcelona, 1995.

- A hivatalos nyelv (államnyelv) fogalmát az alkotmány rögzíti, s az kizárólag a többségi nemzet nyelvére érvényes.
- A hivatalos nyelv (államnyelv) fogalmát az alkotmány rögzíti, de az ország kisebbségi nyelveivel együtt. Ezeket regionális hivatalos nyelvvé nyilvánítja.
- Az államnyelv vagy a hivatali nyelv fogalmát az alkotmány nem, de egyéb jogszabályok rögzítik, szabályozzák.
- Az államnyelv vagy hivatalos nyelv fogalmát sem az alkotmány, sem más törvények nem rögzítik.

A vizsgált országok jogi szabályozása és gyakorlata

A 20. század végén, illetve a 21. század elején az általunk vizsgált tíz ország nyelvi jogi szabályozása és gyakorlata alapján a következő képet rögzíthetjük.

- Az első csoportba Szlovákia, Románia, valamint az 1980–90-es évek miloševići Jugoszláviája sorolható. Ezekben az államokban a hivatalos nyelv és az államnyelv általában szinonim kezelése helyett a többségi nemzet nyelvének államnyelvi pozícióit külön törvényben szabályozták, illetve Románia esetében a 2001. évi nyelvtörvény-tervezet ilyen szándékkal készült. Ez a nyelvjogi megkülönböztetés eleve megakadályozza a kisebbségi nyelvek (regionális vagy párhuzamos) hivatalos nyelvvé minősítését.
- A második csoportba Szlovénia, Horvátország s részben Ausztria, Ukrajna és a 2002 utáni Szerbia sorolható.
- A harmadik csoportba sorolható Lengyelország, ahol a szejm 1999. október 7-én törvényt fogadott el a lengyel nyelv védelméről, s amely a lengyelt hivatalos nyelvként kodifikálta.
- A negyedik csoportba Csehországot, illetve Magyarországot lehet besorolni. Az 1999. évi kisebbségi főbiztosi jelentés is ezt a helyzetet rögzítette: Magyarországot Svédországgal és az Egyesült Államokkal együtt azon államok között említette, ahol semmilyen hivatalos vagy államnyelvet sem rögzítettek a törvények. Csehország a kérdésre válaszolva jelezte, hogy a cseh törvények

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

nem rögzítik a hivatalos nyelv fogalmát, de némely törvény feltételezi a cseh nyelvnek mint hivatalos nyelvnek a létezését.¹¹

Az alábbiakban a kelet-közép-európai régió tíz államának hivatalos nyelvi, illetve államnyelvi szabályozását, gyakorlatát ez utóbbi csoportosítás szerint elemezzük.

Az államnyelvet kodifikáló államok

A többségi nemzet nyelvének hivatalos nyelvként történő kodifikációjára való törekvés egyidős a nemzetállami ambíciókkal. A hivatalos nyelv államnyelvi pozíciójának törvénybe iktatása viszont ezen túlmutató nyelvpolitikai szándék: az általában jelentős számú nyelvi kisebbségekkel rendelkező államok a többségi nyelv hivatalos nyelvi pozícióit a hivatalos nyelv államnyelvi szintre emelésével kívánják megerősíteni, megváltoztathatatlanná tenni, s elzárni az utat mindenfajta nyelvi jogi egyenjogúsítási törekvés, s ezáltal mindenfajta autonomista, föderalista politika előtt.

Szlovákia

Ez az államnyelvi koncepció a legteljesebben az 1993. január 1-jével önállósult Szlovákiában valósult meg. Ennek számos történeti, bel- és külpolitikai oka van, amelyekre ezúttal nem térhetünk ki. A Szlovák Köztársaság 1992. szeptember 1-jén elfogadott Alkotmánya szerint Szlovákia nemzetállam. A preambulum a szlovák nemzetet jelöli meg államalkotó nemzetként, a szlovák nyelvet pedig ennek megfelelően nem egyszerűen az állam hivatalos nyelveként, hanem államnyelvként deklarálja. Az alkotmány a 12. cikkely (2) bekezdésében az állam minden polgára részére szavatolja az összes alapjogot „nem, faj, bőrszín, nyelv, hit és vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társa-

---

¹¹ Report: 1999; A hivatalos nyelv jogi kategóriájáról lásd Andrassy György: 1998.

dalmi származás, nemzetiségi vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, vagyoni, származási vagy egyéb helyzet szerinti megkülönböztetés nélkül”. Tiltja a hátrányos megkülönböztetést, de az államnyelvi rangra emelt hivatalos nyelvvel a szlovák alaptörvény – amint azt az 1994–1998 közötti fejlemények bizonyították – lehetőséget nyújtott a kisebbségek anyanyelv-használati jogainak korlátozására, s ily módon a nem szlovák anyanyelvűek hátrányos megkülönböztetésére.

Az alkotmány 34. cikkelyének 1. bekezdése deklarálja ugyan a „nemzetiségi kisebbséget vagy etnikai csoportot alkotó polgárok” részére a szigorúan egyéni jogként értelmezett kisebbségi kulturális, nyelvhasználati, oktatási, egyesületi jogokat, de a kisebbségi nyelvek hivatalos használatához, s ily módon azoknak a kisebbségek által lakott régiókban, településeken való egyenjogúsításához semmilyen támpontot sem ad. Jól tükrözi a szlovák alaptörvény államnyelvi alapozású jogfilozófiáját ugyan-ezen cikkely második és harmadik bekezdése:

- (2) *A nemzetiségi kisebbségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozó állampolgároknak a törvényben megállapított feltételek mellett az államnyelv elsajátításához való jogon kívül biztosított a joguk:*
  - a) *az anyanyelvükön való művelődéshez,*
  - b) *anyanyelvük hivatalos kapcsolatokban való használatához,*
  - c) *a nemzetiségi kisebbségeket és etnikai csoportokat érintő ügyek megoldásában való részvételhez.*
- (3) *A nemzetiségi kisebbségekhez és etnikai csoportokhoz tartozó állampolgárok számára az alkotmányban biztosított jogok gyakorlása nem irányulhat a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának veszélyeztetésére, valamint többi lakosának diszkriminációjára.*¹²

¹² A szlovákiai nyelvtörvények (az 1990. évi 428. számú kisebbségi nyelvtörvény, az 1994. évi 191. számú törvény a helységek nevének kisebbségi nyelven való feltüntetéséről, az 1995. évi 270. számú államnyelvtörvény, valamint az 1999. évi kisebbségi nyelvtörvény) megtalálhatók Szlovákia Kulturális Minisztériumának honlapján: www.culture.gov.sk Szlovák, angol és magyar nyelven (ez utóbbi a pozsonyi Új Szó által köz-

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

A szlovák alkotmány a szlovák államnyelv fogalmának kodifikálásával, s azzal a kitételével, amely szerint „az államnyelvtől eltérő nyelvek használatát a hivatalos érintkezésben törvény szabályozza”, utat nyitott a különböző nyelvtörvények körüli szenvedélyes belpolitikai harcokhoz. A nyelvpolitikai, nyelvi jogi küzdelmek a Szlovák Köztársaság államnyelvről elfogadott 1995. novemberi 270. számú törvény után éleződtek ki, amikor megszűnt az 1990 óta érvényben lévő kisebbségi nyelvtörvény, s a kisebbségi nyelvhasználat egészen az 1999. július 10-én elfogadott új kisebbségi nyelvtörvényig valójában sok területen szabályozatlan volt.

A szlovák államnyelvről elfogadott 1995. évi 270. számú törvény preambuluma a szlovák nyelvet „a szlovák nemzet önállósága legfontosabb jelképének, kulturális öröksége legkiválóbb értékének, a Szlovák Köztársaság szuverenitása kifejezésének” említi. Emellett az állam polgárai körében „általános kommunikációs eszköznek” tekinti, amely a polgárok „szabadságát, jogegyenlőségét és egyenlő méltóságát biztosítja”.

A szlovák államnyelvtörvény nyíltan vállalt diszkriminatív jellegét az 1. paragrafus 2. bekezdése bizonyítja a legeggyértelműbben: „Az államnyelv előnyt élvez a Szlovák Köztársaság területén használt többi nyelvvel szemben.” Az államnyelv privilegizált helyzetét a 3. paragrafus rendelkezései rögzítik: az állami intézmények, hivatalok, önkormányzati szervezetek a közigazgatásban az államnyelvet kötelesek használni. A szlovák nyelv megfelelő szóbeli és írásbeli ismeretének bizonyítását a közigazgatásban való alkalmazás feltételül állítja a törvény. Az államnyelv alkalmazása kötelező a törvények, kormányrendeletek, s minden hivatalos közlemény megjelentetésében, a közigazgatási intézmények tárgyalásai során, természetesen minden rendvé-

---

readott fordításban) az MTA KI Dokumentációjában. Az 1995. évi államnyelvtörvény angol szövegét lásd Kranz, Jerzy, 1998: 311–316. – A szlovákiai nyelvtörvényekre, illetve az államnyelvi törekvésekre lásd Šutaj, Štefan, 1998: 293–295. Gyurcsik Iván, 1998: 32–35. Kenesei István, 1995: Lanstyák István, 1998: 79–80. és 85–87, Lanstyák István, 2000: 93–109, Nádor Orsolya, 1998: 70–78, O problematike: 1999; Szabómihályi Gizella: 2003, 95–109.

delmi, fegyveres testületben, az anyakönyvvezetésben, de még az egyházak és vallási egyesületek nyilvánossággal kapcsolatos írásbeli ügyintézésében, az egészségügyi intézményekben is. Az államnyelvet nem beszélő külföldiek és szlovákiai állampolgárok számára a bíróságok előtt és az egészségügyi intézményekben a törvény engedélyezi más nyelvek használatát.

Jóllehet a törvény több más helyen is deklarálta, hogy a kisebbségek nyelvhasználati jogait nem érinti, illetve, hogy új jogszabályokkal kívánja a törvényhozó szabályozni azok használatát, a szlovák államnyelvtörvény fő rendelkezései alapvetően a kisebbségi nyelvek kiszorítását célozták meg. A harmadik Mečiar-kormány éveiben igyekeztek is érvényt szerezni a törvénynek.

A Magyar Koalíció Pártja és a Szlovák Kereszténydemokrata Párt 33 parlamenti képviselője 1996. május 27-én az alkotmánybírósághoz fordult, s beadványukban a törvény preambuluma, valamint a 13 cikkely közül hétnek az alkotmányosságát és Szlovákia nemzetközi kötelezettségeivel való összeegyeztethetőségét vitatva kérte a AB állásfoglalását. A szlovák alkotmánybíróság egyetlen egy bekezdés esetében állapította meg csupán az alkotmánnyal való összeütközést. Ezért törölte a törvény 3. paragrafusának 5. bekezdését, s így a szlovákiai polgárok nem kötelesek kizárólag szlovák nyelven benyújtani beadványaikat a közigazgatási szervekhez.¹³

Az államnyelvtörvény nyomán támadt kisebbségi nyelvhasználati jogi bizonytalanságok, ellentmondások, egy részét a „a szlovákiai nemzetiségi kisebbségek nyelveinek használatáról” szóló törvény 1999. július 10-i elfogadása csökkentette, de a kisebbségi nyelvek jogainak teljes körű szabályozásával adós maradt. Ezért a szlovák kormánykoalíció részét alkotó Magyar Koalíció Pártjának képviselői nem szavazták meg a törvényt.¹⁴

A szlovák államnyelvtörvény mindazonáltal számos ponton ütközik az Európa Tanács Kisebbségi vagy Regionális Nyelvek Chartájának ajánásaival, szellemiségével, amit a Charta 2001. évi szlovákiai ratifi-

¹³ Gyurcsik: 1998. 36.

¹⁴ Lanstyák: 2000, 104–109.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

kációjának vitája és végeredménye is híven tükrözött. A Charta ratifikált szövegéhez a szlovák törvényhozás a következő kiegészítést fűzte: „A Szlovák Köztársaság kinyilvánítja, hogy az elfogadott chartát a Szlovák Köztársaság Alkotmányával és azokkal a vonatkozó nemzetközi megállapodásokkal összhangban fogja alkalmazni, amelyek biztosítják az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét származásukra, fajukra, vallásukra vagy nemzetiségükre való tekintet nélkül, az európai nyelvi örökség támogatásának az államnyelv sérelme nélküli használata érdekében.”¹⁵

Románia

Románia az 1991. évi alkotmánya szerint magát szintén nemzetállamként határozza meg, s ennek megfelelően az ország hivatalos nyelve a román. Az alkotmány biztosítja a kisebbségek részére az etnikai identitáshoz való jogot (6. §), az anyanyelven való tanulás jogát (32. §), a parlamenti képviselőkhöz való jogot (59. §), az anyanyelv használatának jogát a bírósági eljárásban (127. §).¹⁶

A kisebbségi jogok törvényi szabályozása azonban igen vontatottan halad előre. Az oktatási nyelvi jogok mellett az első valódi áttörést a kisebbségi nyelvhasználati jogok biztosításában a 2001. évi közigazgatási törvény jelentette. Az 1996–2000. közötti választási ciklusban sem sikerült elérni az átfogó kisebbségi törvény elfogadását, pedig a Romániai Magyar Demokrata Szövetség részt vett a romániai kormánykoalíció munkájában, és a Kisebbségvédelmi Hivatal számos jogszabályi

---

¹⁵ A Charta Szlovákia parlamentje által ratifikált szövegét lásd MTA KI Dok. A ratifikációval kapcsolatosan a szlovákiai Magyar Koalíció Pártja állásfoglalást adott közre. Ennek szövege megtalálható a honlapon, illetve az MTA KI Dokumentációjában.

¹⁶ A romániai nyelvi jogi helyzetre vonatkozóan lásd Weber Renate: 1998, 212–220. Horváth, István: 1998., Horváth István–Scacco, Alexandra: 2001, 264–268. Horváth, István: 2002, 77–86. Péntek, János: 2002, 19–27. – A román alkotmányról lásd Kukorelli István: 1995, 2–7. Kukorelli István: Románia alkotmányáról, Magyar Kisebbség, 1995. 2. 2–7; Péntek János – Benő Attila: 2003, 123–147.

kezdeményezést tett a kisebbségi jogok kodifikációjára. Románia annak ellenére sem fogadott el 2004-ig átfogó kisebbségi törvényt, hogy ezt az Európa Tanácsba történő tagfelvétele során a szervezet Parlamenti Közgyűlése kötelezettségként szabta meg, és aminek végrehajtására Románia ígéretet is tett.¹⁷

A romániai pártok többsége 1994-ben támogatta annak a közigazgatási törvénynek az elfogadását, amely a román nyelv kizárólagos használatának előírásával visszalépést jelent a Ceaușescu-korszakhoz képest is. Ezt ugyan a 22/1997. sz. sürgősségi kormányrendelet elvben módosította – lehetővé téve a nemzeti kisebbségek nyelvének használatát a közigazgatásban azokon a településeken, ahol számarányuk a 20%-ot meghaladja –, a kormányrendelet csak 2001-ben emelkedett törvényerőre.

Az 1995-ben életbeléptetett oktatási törvény a többségi nyelv és kultúra fennhatóságát, kollektív jogát érvényesítette, korlátozva az anyanyelvű, valamint az egyházi oktatás lehetőségeit. A 36/1997. sz. sürgősségi kormányrendelet az oktatási törvény kisebbségellenes előírásait törölte és az ennek alapján 1999-ben elfogadott új oktatási törvény már szavatolja az anyanyelven való tanulás jogát az óvodától az egyetemig. A törvény ugyanakkor nem teszi lehetővé az önálló állami magyar egyetem felállítását.

A belső törvényhozás hiányosságait csak részben pótolják azok a nemzetközi és kétoldalú egyezmények, amelyekhez Románia csatlakozott. Az Európa Tanács kisebbségvédelmi dokumentumai közül a Keretegyezményt a nemzeti kisebbségek védelméről 1997-ben ratifikálták, míg a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának ratifikálása – az 1997-es aláírása óta várat magára.

A romániai nyelvtörvény tervezete 2001-ben készült el. A törvényjavaslat szövegét a szenátus módosította, s a módosított változatot a parlament alsóháza 2004 áprilisáig nem vitatta meg és nem hagyta jóvá. A módosított törvényjavaslat 2. paragrafusának 3. cikkelye rögzíti, hogy a román nyelvtörvény hatálya nem terjed ki „a védjegyekre, a kizárólag tudományos vagy szépirodalmi szövegekre, a részben vagy teljesen idegen

¹⁷ Report: 1993., 40., 59-es paragrafusok, MTA KI Dok.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

nyelven szerkesztett kiadványokra, a nemzeti kisebbségek nyelvén sugárzott élő adásokra”, valamint a különböző fogyasztóvédelmi jellegű kormányrendeletekben már szabályozott esetekre. Ezzel együtt fennáll annak veszélye, hogy a törvényjavaslatot a román nyelv kizárólagosságát szorgalmazó politikai erők megpróbálják a kisebbségi nyelvhasználati jogok korlátozására is felhasználni. A „bármely idegen nyelvű közérdekű, beszélt nyelvi vagy írott szöveghez, terjedelmétől függetlenül” kötelezően csatolandó román fordítás kívánalma és a kisebbségi nyelvhasználatban engedélyezett kivételek közötti különbségekkel tovább gyarapodhatnak a nyelvi jogi szabályozás ellentmondásai Romániában.¹⁸

Jugoszlávia

Az államnyelv-koncepció jellemezte a Milošević-korszak jugoszláviai nyelvi jogi és nyelvpolitikai gyakorlatát is.¹⁹ Az 1990. szeptember 28-án elfogadott szerb Köztársasági Alkotmány nem biztosít a nemzeti kisebbségek részére semmilyen közösségi jogokat. Az 1990. évi alkotmánymódosítás Jugoszlávia kisebbségei számára is elérhetővé tette a demokratikus alapjogokat, amelyek a pártállam idején csak korlátozva érvényesültek (az önszerveződés és szabad gyülekezés jogát), de elvette azokat a formális kollektív jogait, amelyek például az oktatásban, az anyanyelv- és nemzet szimbólumok használatában a titói korszak óta léteztek Jugoszláviában.

A legsúlyosabb veszteségnek a korábbi többnyelvűségi gyakorlat felszámolása bizonyult. Miloševićék alkotmánya nem ismerte el a Vaj-

---

¹⁸ A nyelvtörvény-tervezet szövegének nem hivatalos magyar fordítását, valamint Péntek János: *Observații privind Legea pentru folosirea corectă a limbii române în locuri, relații și instituții publice* címmel elkészített kritikai észrevételeit lásd MTA KI Dok.

¹⁹ A jugoszláviai nyelvi jogi helyzetre ld Papp György: 1998, 179–183, Papp György: 1992, 96–102, Škiljan, Dubravko: 1992 27–42. Göncz Lajos: 1999, 57–60. Völkl, Sigrid Darinka: 1999 327–331. Lehfeldt, Werner: 1997, 248–256, Korhecz, Tamás: (1998) 29–58; Göncz Lajos: 2003, 161–175.

daság öt hivatalos nyelvre (szerb, magyar, román, szlovák, albán) épült gyakorlatát, csupán a szerb nyelv cirill betűs változata számított 2002-ig hivatalosnak. Igaz helyi szinten, helyi forrásokból sok helyen igyekeztek végig fenntartani a közélet többnyelvűségét.

A nyelvi jogok radikális korlátozásának számos negatív következménye lett. Szerbia Legfelsőbb Bírósága 1992-ben törvénytelennek minősítette azt az addigi gyakorlatot, hogy a munkaadóknak a felvételi pályázatokat kötelezően meg kellett jelentetniük mind az öt vajdasági hivatalos nyelven. Ugyanez a döntés felszámolta az állami vállalatok és közintézmények foglalkoztatási gyakorlatában addig alkalmazott „nemzetiségi kulcs” jogi elvének alkalmazását.

Az alkotmánymódosítás után az 1991. évi szerbiai köztársasági nyelvhasználati törvény megszüntette az autonóm tartomány idején alkalmazott anyanyelv-használati jogokat. A községek saját maguk dönthetnek a hivatalos nyelvek használatáról. Az államigazgatási és bírósági eljárás során külön kell kérvényezni az anyanyelv használatát, de az ezzel kapcsolatos költségek finanszírozását a törvény eltörölte, így a gyakorlatban a magyar nyelvű közigazgatási eljárások, a kétnyelvű dokumentumok és feliratok csak bürokratikus procedúrával igényelhetők. A diszkriminatív oktatási törvények (1992, 1998) a még teljesen vagy részben magyar nyelvű alap-, közép- és felsőoktatási intézmények további elszorvasztását eredményezték: a kisebbségi tannyelvű tagozatokat csak 15 jelentkező esetén nyitották meg. A kisebbségi iskolák így fokozatosan kétnyelvűvé váltak. A központilag kinevezett igazgatók pedig szerb nyelvű adminisztrációt vezettek be. A 2000. októberi fordulat óta lezajlott pozitív szerbiai változásokat a következő részben ismertetjük.

Az államnyelv és a regionális hivatalos nyelvek párhuzamos kodifikációja

Szlovénia

A régió legpozitívabb nyelvi jogi törvényi szabályozása kétségkívül Szlovéniában alakult ki. A Szlovén Köztársaság 1991. június 25-én el-

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

fogadott alkotmányának 5. szakasza kimondja: „Az állam saját területén védi az ember jogait és alapvető szabadságjogait. Védi és biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait. Gondoskodik az őshonos szlovén nemzeti kisebbségekről a szomszédos országokban, a kivándorolt szlovénekről és a vendégmunkásokról, valamint serkenti kapcsolataikat hazájukkal...” A nyelvi jogokat az alkotmány 11. szakasza szabályozza: „Szlovéniában a hivatalos nyelv a szlovén nyelv. Azon községek területén, ahol az olasz vagy magyar nemzeti közösség él, az olasz vagy a magyar is hivatalos nyelv.”²⁰

Szlovénia az önkormányzatiság elve alapján működő községek közül az olaszok és magyarok által lakott területi egységekben a két őshonosnak elismert kisebbség nyelve részére biztosítja a regionális hivatalos nyelv státuszát. Mindezt az alkotmány 61. szakasza azzal is megerősíti, hogy garantálja a kisebbségi közösségekhez, mint nemzeti közösségekhez való tartozás szabad kinyilvánítását: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy szabadon kinyilvánítsa saját nemzetéhez vagy nemzeti közösségéhez való hovatartozását, hogy ápolja és kifejezze saját kultúráját és hogy használja saját nyelvét és írását.”

A területi, illetve önkormányzati elv mellett az alkotmány 63. szakasza a kisebbségekhez tartozók részére biztosítja az egész ország területén az állami közigazgatási és igazságszolgáltatási intézményekben az anyanyelv szabad használatát: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogai és kötelességei megvalósításánál az állam és más közzolgálatot végző szerv előtt saját nyelvét és írását használja a törvényben megállapított módon.” Emellett az alkotmány a két autochton kisebbség nemzeti különjogait is rögzíti a 64. szakaszban: „Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségnek és ezek tagjainak biztosítja a jogot nemzeti szimbólumaik szabad használatára és hogy saját nemzeti azonosságuk megőrzése céljából szervezeteket alapítsanak, hogy fejlesszék a gazdasági, kulturális és tudományos kutatói tevékenységet,

---

²⁰ A szlovéniai nyelvi jogi helyzetről lásd Ethnic minorities: 1994. 17–22, 25–28, Ugyanez a kiadvány hivatalos angol fordításban közli a legfontosabb alkotmányos és törvényi helyeket: uo. 40–69, Lásd még Komač, Miran: 1999, 41–47; Kolláth Anna: 2003, 190–201.

valamint a nyilvános tájékoztatás és könyvkiadás terén való tevékenységet.”

A törvénnyel összhangban e nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van saját nyelvükön való nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás kialakítására és fejlesztésére. Törvény állapítja meg azokat a területeket, amelyeken a kétnyelvű oktatás kötelező. Az alkotmány a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak biztosítja a jogot az anyanemzeteikkel és ezek országaival való viszonyok ápolására. Az állam anyagilag és erkölcsileg támogatja e jogok megvalósítását. Azokon a területeken, ahol e közösségek élnek, saját jogaik megvalósítása érdekében önkormányzati közösségeket alapítanak. Javaslatukra az állam felhatalmazhatja e nemzeti önkormányzati közösségeket az állam hatáskörébe tartozó bizonyos feladatok ellátására, valamint biztosítja az ehhez szükséges eszközöket. A két nemzeti közösségnek közvetlen képviselője van a helyi önkormányzat szerveiben és az országgyűlésben. Mindkét nemzeti közösségnek és tagjaiknak jogai e közösségek létszámára való tekintet nélkül biztosítottak. Azok a törvények, más jogszabályok és általános aktusok, amelyek csupán a nemzeti közösségek alkotmányban megállapított jogaira és helyzetére vonatkoznak, a nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem fogadhatók el.

Horvátország

A 2000-ben módosított alkotmány néven nevezi és államalkotó tényezőként ismeri el (más autochton kisebbségekkel együtt) a magyarságot. Az 1991 decemberében elfogadott, majd 1992-ben és 2000-ben módosított kisebbségi alkotmánytörvény leszögezi, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségeknek joguk van kulturális autonómiára. Biztosítja a nemzeti kisebbségek nemzeti szimbólumainak szabad használatát, az anyanyelvi oktatást, művelődést, tájékoztatást és kiadói tevékenységet, valamint a kisebbségi nyelv és írás hivatalos használatát. A lakosság 8 %-ánál nagyobb lélekszámú kisebbség számára arányos képviseletet garantál a törvényhozás alsóházában. Az ennél kisebb részará-

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

nyú őshonos nemzetiségek – közöttük a magyarok – egy-egy, összesen öt képviselőt választhatnak.²¹

A 2000 májusában elfogadott nemzetiségi oktatási törvény és a kisebbségi nyelvek egyenrangúságáról szóló törvény tovább bővíti a Horvátországban élő kisebbségi közösségek, így a magyarság jogosítványait is. A horvátországi járások statútumaikban rögzítik, hogy mely településeken biztosítják az autochton kisebbségi lakosság számára anyanyelvük hivatalos nyelvi használatát. Így például a magyar nyelv a belyei és hercegszöllősi járás statútumai alapján magyarok lakta településein a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvnek számít.²²

Ausztria

Az Osztrák Köztársaság 1955. évi államszerződésének 7. paragrafusa a karintiai, burgenlandi és stájerországi szlovén és horvát nemzetiségű állampolgárok részére biztosított speciális kisebbségi, így nyelvi jogokat. Az államszerződés 8. paragrafusa a németet államnyelvként deklarálta. Ez a helyzet egészen az 1977-ben hatályba lépett népcsoporttörvényig maradt fenn. Ekkor a két említett kisebbség mellett az ausztriai magyar és cseh népcsoport is létrehozhatta a maga népcsoporttanácsát.²³

A népcsoporttörvény pontosította az államszerződés kisebbségi nyelvhasználati rendelkezéseit, és a tartományi kormányok hatásköré-

---

²¹ Azon kisebbségi közösségek számára, amelyek az 1981. évi népszámlálás alapján a helyi lakosság több mint felét alkotják, a törvény sajátos helyzetű önkormányzat létrehozását biztosítja. A területileg összefüggő, külön alapszabályzatú községek együttműködési szerződés alapján közösségeket alkothatnak. Erre azonban máig nem került sor. A horvátországi nyelvi jogi helyzetről *lásd* Hungarians in Croatia: 2000. A horvát alkotmány, illetve a 2000. évi kisebbségi törvény szövegét *lásd* MTA KI. Dok.

²² Lásd még Lábadi Károly: 2003. 176–188.

²³ Az osztrák államszerződés, illetve a népcsoporttörvény szövegeit *lásd* MTA KI. Dok. – Az ausztriai nyelvi jogi helyzetről *lásd* Szépfalusi István: 1991, 108–120, Szépfalusi István: 2002, 110–118. Baumgartner, Gerhard: 1995.

be utalta át azoknak a területeknek a kijelölését, ahol a négy törvényileg elismert kisebbség nyelvét hivatalosan is használhatják. Ez hosszú időn keresztül nem történt meg, s döntő változás csak azt követően történt, hogy Ausztria 1998-ban ratifikálta a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezményét. A hosszadalmas egyeztetések után a Szövetségi Kancelláriai Hivatal a magyar nyelv hivatalos használatának földrajzi pontosítását 2000. május 4-i tájékoztató körlevelében szabályozta. E szerint a magyar nyelvet Burgenland tartományban Alsóőr, Felsőőr, Felsőpulya és Vörösvár településeken lehet hivatalos nyelvként használni.²⁴

Ukrajna

Az ukrajnai nyelvtörvényt még a Szovjetunió fennállása idején, 1989-ben fogadták el. 1991 novemberében az Ukrán Legfelsőbb Tanács nyilatkozatot fogadott el a nemzeti kisebbségekről, amely minden népnek, nemzetiségi csoportnak szavatolja az egyenlő politikai, gazdasági, szociális és kulturális fejlődés, valamint az anyanyelv használatának jogát a társadalmi élet minden területén. Az 1992. júniusi ukrajnai nemzeti kisebbségi törvény ugyancsak biztosítja az anyanyelv használatát, az anyanyelvi oktatáshoz, a saját kulturális intézményrendszerhez és a nemzeti–kulturális autonómiához való jogot.

Ukrajna elnökének kárpátaljai megbízottja 1992. december 17-én rendeletet adott ki az ukrajnai nyelvtörvény és a nemzeti kisebbségi törvény gyakorlati végrehajtásáról. Az okmány előírja: ahol valamely nemzeti kisebbség alkotja a lakosság zömét, az ukrán államnyelv mellett az adott nemzetiség nyelvét is használják az állami és a társadalmi szerveknél, a vállalatoknál és intézményeknél. E rendelet értelmében lehetőség van a kétnyelvű feliratok használatára, s a nemzetiségek az állami mellett saját nemzeti jelképeiket is használhatják.

Az 1996. június 28-án elfogadott ukrán alkotmány 1. cikkelye szerint az állam nyelve az ukrán nyelv. 10. cikkelye értelmében „Ukrajná-

²⁴ Szépfalusi: 2002, 137; Szoták Szilvia: 2003, 204–218.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

ban szavatolt a nemzeti kisebbségi nyelvek szabad fejlődése, használata és védelme”, 11. cikkelye pedig kimondja, hogy „az állam elősegíti (...) Ukrajna minden őslakos népe és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságainak fejlődését”.²⁵

A nemzeti kisebbségek jogaival ezen kívül még két törvény foglalkozik: az 1999-ben elfogadott oktatási törvény és az 1992-ben elfogadott egyesületi törvény.

Ukrajna 1995-ben lett az Európa Tanács tagja. A szervezetbe való felvételekor vállalta a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájának és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának ratifikálás céljával történő tanulmányozását, valamint ígéretet tett arra, hogy az ET-be való felvételétől számított egy éven belül aláírja és ratifikálja a Kisebbségvédelmi Keretegyezményt, kisebbségpolitikáját pedig az ET Parlamenti Közgyűlésének 1201. sz. Ajánlásában lefektetett elvek alapján folytatja. Az ukrán parlament 1999 decemberében ratifikálta a Kisebbségi és Regionális Nyelvek Európai Chartáját, mégpedig a kárpátaljai magyarságra nézve kedvezőbb változatában, amely a nemzetiségek nyelvhasználati jogát 20%-os arányhoz köti a településeken. Azonban 2000-ben a nacionalista parlamenti képviselők beadványa alapján az ukrán alkotmánybíróság a ratifikációs ügyrend megsértése miatt hatályon kívül helyezte a Charta ukrainai ratifikációjáról szóló törvényt.

Jugoszlávia

(Jugoszlávia neve 2003. február 8-ától: Szerbia és Montenegró)

A pozitív nyelvi jogi törvényhozói gyakorlat irányába mutató fejlődés nyomán 2002-től Szerbiát is ebbe a csoportba lehet átsorolnunk. A

---

²⁵ Az 1996. évi ukrainai alkotmány, az 1991–1992. évi kisebbségi, illetve az 1997. évi önkormányzati törvények szövegét lásd MTA KI Dok. Az ukrainai nyelvi jogi helyzetre vonatkozóan lásd Csemicskó: 1998, 71–77. Beregszászi Anikó – Csemicskó István: 2003, 110–121. Yevtoukh, Volodymyr: 1998, 338–341. Ugyanó az ukrainai alkotmány és a kisebbségi törvények szövegét angolul közli: uo. 352–360, Stepanenko, Viktor: 2001, 323–328.

magyarság szempontjából több olyan döntés született, amely az előző időszakhoz képest jobb lehetőségeket biztosít a jog területén, ugyanakkor született olyan alkotmánybíróági döntés is, amely a régi Milošević-korszakot idézte fel a magyarság körében. A Vajdasági Képviselőház – saját hatáskörében – 2000. december 21-én elfogadta a többnyelvű anyakönyvi kivonatokról szóló határozatot, ezáltal a Vajdaságban újra lehet magyar nyelvű írott anyakönyvi kivonatot kérelmezni. A szerbiai parlament 2001. február 14-én hatályon kívül helyezte a miloševići időszak tájékoztatási törvényét, s ez lehetővé tette, hogy a kisebbségek anyanyelvén történő tájékoztatás se ütközzék diszkriminatív jogszabályokba. Ebbe a sorba tartozik az a 2001. március 29-i tartományi határozat, amelynek értelmében a Vajdaság főiskoláin és egyetemein a nemzetiségek nyelvén is meg kell szervezni a felvételi vizsgát.

Az átfogó rendezés lehetőségét vetette fel 2002 tavaszán „Az egyes autonóm tartományi hatáskörök meghatározásáról” szóló úgynevezett vajdasági „omnibusz” törvény, valamint a 2002 júniusában elfogadott „Törvény a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságainak védelméről”. Különösen ez utóbbi jogszabály, s annak is a 11. cikkelye a legpozitívabb szabályozást vezeti be a kisebbségi nyelvek regionális hivatalos nyelvi státuszának biztosításában:

„Az olyan önkormányzati egység területén, ahol nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek hagyományosan élnek, nyelvük és írásuk egyenrangú hivatalos használatban lehet.”²⁶

²⁶ A 11. cikkely további bekezdései szerint a helyi önkormányzati egység kötelezően bevezeti a nemzeti kisebbség nyelvének és írásának egyenrangú hivatalos használatát, ha a az utolsó népszámlálás eredményei szerint az ott élő valamely kisebbség eléri a 15%-ot. Ott, ahol a nemzeti kisebbség nyelve hivatalos eddig is használatban volt, e nyelv hivatalos használatban marad. (7) Az olyan nemzeti kisebbséghez tartozó személyek, akiknek a százalékaránya a JSZ népességének összlétszámában az utolsó népszámláláskor elérte a 2%-ot, saját nyelvükön fordulhatnak a szövetségi szervekhez, és joguk van ezen a nyelven választ kapni. 2002. évi jugoszláv szövetségi kisebbségi törvény szövegét lásd *vmsz.org.yu*, illetve MTA KI. Dok.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

Részleges nyelvi jogi szabályozás

Lengyelország

Lengyelországban a szejm 1999. október 7-én fogadta el a lengyel nyelvről szóló törvényt, amelynek rendelkezései a törvény 1. paragrafusa szerint:

„A lengyel nyelv védelmére, valamint a közéleti tevékenységben és a jogalkalmazás során történt használatra vonatkoznak.”

A lengyel nyelv védelmével a helyes nyelvhasználat terjedését, a lengyel nyelv tanulását, a vulgarizmusok terjedésének megakadályozását, a regionális és nyelvjárási variánsok értékeinek megőrzését stb. kívánták elérni a törvényalkotók. Ugyanakkor a törvény 4. fejezete a lengyelt az ország közéletének hivatalos nyelveként kodifikálja:

„A lengyel a hivatalos nyelv

- 1) az állam alkotmányos szerveinél;*
- 2) a területi önkormányzati szervezeti egységeknél, valamint az ezeknek alárendelt intézményeknél, abban a körben, amelyben közfeladatot látnak el;*
- 3) a közigazgatás területi szerveinél;*
- 4) a közfeladatok megvalósítására létrehozott intézményeknél;*
- 5) azon szerveknél, intézményeknél és hivataloknál, amelyek az 1. és 3. pontban megnevezett szervek felügyelete alá tartoznak, és amelyeket ezen szervek feladatainak végrehajtására hoztak létre, illetve jogi személyiségű állami szerveknél, azon területen, amelyen közfeladatot látnak el;*
- 6) a területi önkormányzatoktól eltérő önkormányzati szerveknél, valamint a társadalmi, szakmai szövetkezeti szervezeteknél, és egyéb jogalanyoknál, amelyek közfeladatot látnak el.”²⁷*

---

²⁷ Bańczerowski, Janusz: 2001, 153–154.

Az állami és hivatalos nyelv kodifikációjának hiánya Csehországban és Magyarországon

Sem az alkotmány, sem átfogó, az ország minden nyelvére kiterjedő nyelvtörvény nem szabályozza a többségi nyelv hivatalos nyelvi státuszát Csehországban és Magyarországon. A kisebbségek nyelvhasználati jogairól mindkét országban a kisebbségi törvény gondoskodik. Az 1993. január 1-jén önállósult Cseh Köztársaságban a 2001. július 17-én elfogadott csehországi kisebbségi törvény 8–13. paragrafusaiban rögzített kisebbségi nyelvhasználati jogok jelentették az áttörést. A család- és utónév, a hely- és utcanév anyanyelvi használatának engedélyezése mellett a csehországi kisebbségekhez tartozó személyeknek – törvényesen garantált módon – anyanyelven történő oktatásra, kulturális életre és tájékoztatásra is joguk van. A törvény 9. paragrafusa a kisebbségi nyelvek hivatalos használatát a következőképpen szabályozza:

„A hagyományosan és hosszú ideje a Cseh Köztársaság területén élő kisebbségek tagjainak joguk van arra, hogy a hivatali érintkezésben és a bíróság előtt a nemzeti kisebbség nyelvét használják.”²⁸

Csehországgal megegyezően Magyarországon sem létezik olyan alkotmányos szabály vagy törvényi előírás, amely a többségi nemzet nyelvét hivatalos vagy állami nyelvnek tekintené. Az alkotmány 68. paragrafusának 2. bekezdése csak a kisebbségi nyelvek jogait rögzíti.

„A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát”.

²⁸ A törvény cseh nyelvű eredeti szövegét lásd <http://www.mvcr.cz/sbirka/2001/sb104-01.pdf>, magyarul www.etnonet.hu, illetve MTA KI Dok.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

A kisebbségek konkrét nyelvhasználati jogait az 1993. évi LXXVII. számú, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény, illetve a közigazgatási, bírósági és honvédségi törvény biztosítja. Mindegyikre jellemző, hogy a 20. század végi magyarországi egynyelvű gyakorlatból kiindulva a kisebbségek anyanyelv-használatát ugyan elvben megengedi, de ahhoz semmilyen intézményes biztosítékot sem rendel.²⁹

A magyar nyelv használatát mindazonáltal Csehországgal szintén megegyező módon mégis szabályozza néhány rendelet, illetve törvény: így például az 1997. évi fogyasztóvédelmi és reklámtörvény, valamint „A gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről” szóló 2001. évi XCVI. számú törvény.

Ez utóbbi preambuluma a szlovák és a lengyel nyelvtörvényhez, illetve a magyar törvényénél később – egyes vélemények szerint annak hatására – született román nyelvtörvénytervezethez hasonlóan a nemzeti nyelv különleges jelentőségét is rögzíteni igyekezett:

„A magyar nyelv nemzeti létezésünk legfontosabb megnyilatkozása, nemzeti hovatartozásunk kifejezője, a magyar kultúra és tudomány, illetve a tájékoztatás legfőbb hordozója. Ezért a magyar nyelv védelme, átörökítése az utódokra, nyelvi környezetünk építésének megóvása, egészséges alkalmazkodóképességének fenntartása a ma élő nemzedékek közös felelőssége.”³⁰

---

²⁹ A magyarországi kisebbségi törvény 42. paragrafusa 13 kisebbségi nyelv számára biztosít egyéni és közösségi nyelvhasználati jogokat. Ezek: bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán. A magyarországi alkotmány és kisebbségi törvényt elemzi és szövegét angolul lásd Kaltenbach: 1998, 104–109. Vö. Küppert, Herbert: 2000, 151–157. 290–294. Magyarul lásd pl. www.etnonet.hu, illetve MTA KI. Dok.

³⁰ A törvény szövegét lásd Jogszabályok a Kerszöv Computer Kft Adatbázisában. Közreadó: Országgyűlés 1998–<http://www.complex.hu/kzldat/t0100096.htm/t0100096.htm>, valamint MTA KI Dok.

A törvény a magyar nyelv megóvása érdekében, „az állandósult és megsokasodott idegen nyelvi hatásokkal” szemben a gazdasági reklámokban és üzletfeliratok, egyes közérdekű közleményekben kötelezővé teszi a magyar nyelv kizárólagos vagy párhuzamos használatát. A törvény záró rendelkezései közt a 6. paragrafus 4. bekezdése megállapítja, hogy a magyar nyelvhasználatnak törvényileg rögzített követelményei „nem érintik a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 42. paragrafusában meghatározott nyelven megjelenített gazdasági reklámokat és feliratokat azokon a településeken, ahol az érintett anyanyelvű kisebbségnek kisebbségi önkormányzata működik”.³¹

Csehországban és Magyarországon tehát a többségi nemzet nyelve de facto hivatalos nyelvnek számít, jogi védelemben azonban csupán a fogyasztóvédelem, illetve a közérdekű közlemények vonatkozásában részesül, s ez a védelem nem irányul a külön jogi védelmet élvező kisebbségi nyelvekkel szemben, amelyek a kisebbségek által lakott településeken, kistérségekben elvileg a magyarral azonos módon, tehát törvényileg külön szabályozásban nem rögzített módon, hivatalos nyelvnek számítanak.

Összegzés

Összegzésként három motívumot szeretnénk hangsúlyozni. A vizsgált régióban a 20. század utolsó évtizedében túlsúlyba kerültek azok az államok, amelyek a többségi nyelv hivatalos státuszát vagy az alkotmányban vagy valamilyen külön jogszabályban rögzítették. A többségi nemzet nyelvének hivatalos, illetve állami nyelvi státuszát biztosító törvények közül egyedül a szlovákiai jogszabály igyekszik a nemzetállami kizárólagosság elemeit is bevinni a nyelvi jogi szabályozásba. Az 1995.

³¹ Uo. Ezzel együtt ez a törvény a kisebbségi önkormányzatokkal rendelkező településeknek olyan lokális nyelvi státust tulajdonít, amelyről maga a kisebbségi törvény nem rendelkezik. A 2001. évi XCVI. törvény tervezetének nyelvi jogi elemzésére lásd a magyarországi kisebbségi ombudsmannak Az ún. „nyelvtörvénnyel” kapcsolatos jogi szakvélemény című állásfoglalását: <http://www.obh.hu/nekh/hu/index.htm>, ill. MTA KI. Dok.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

évi szlovák államnyelvtörvény kisebbségi nyelveket negatívan érintő hatálya azonban az 1999-ben elfogadott kisebbségi nyelvtörvény, valamint az Európai Kisebbségi vagy Regionális Nyelvi Charta szlovákiai ratifikációjával mérséklődött.

A régióban az 1990-es évtizedben mindenütt igyekeznek törvényi védelmet biztosítani a kisebbségi nyelvek részére. 2002-ben egyedül Lengyelországban nincs semmilyen külön törvényi szabályozás a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozóan. A kisebbségi nyelvek az európai nyelvi charta és az európai kisebbségvédelmi keretszerződés hatására egyre több országban regionális hivatalos nyelvi státust kapnak.

A kelet-közép-európai kis nemzetek és a régió nemzetállamaiban élő nemzeti kisebbségek nyelvei a globalizáció és az informatikai forradalom hatására egyformán igen komoly kihívások előtt állnak. A tradicionális kelet-közép-európai kölcsönös két- és többnyelvűség helyét fokozatosan felváltja az angolpárú kétnyelvűség, illetve a multikulturalizmusnak egyfajta perifériális különvilága: ahol az egymással szomszédos nemzetek saját és egymás nemzeti nyelvének, kultúrájának értékei helyett az angol nyelvű globális infotechnikai világkultúra termékeit fogyasztják. A nyugati fogyasztói társadalmakkal szembeni megkésettségre ily módon reagálva a régió kis nemzeti, kisebbségi nyelvei, kulturái részére az európai nyelvi–kulturális modell, illetve az EU kidolgozásra váró nyelvpolitikai programja adhat adekvát választ.

Irodalom

- Andrássy György: 1998 – Andrássy György: Nyelvi jogok. Pécs, 1998.
Bańcerowski, Janusz: 2001 – Bańcerowski, Janusz: A lengyel nyelv törvényi védelméről, Magyar Nyelvőr, 2001. 2. 152–158.
Bartha Csilla: 1999 – Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999.
Beregszászi Anikó – Csernicskó István: 2003 – Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003, 110–122.

- Berényi József: 1994 – Berényi József: Nyelvországolás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi okai. Fórum Alapítvány, Pozsony 1994.
- Bíró, Anna-Mária – Kovács, Petra: 2001 – Bíró, Anna-Mária – Kovács, Petra (ed.): Diversity in Action. Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe. Local Government and Public Service Reform Initiative – Open Society Initiative, Budapest (2001)
- Borbély Anna: 2000 – Borbély Anna (szerk.): Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében. (A 10. Élőnyelvi Konferencia előadásai). MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest 2000.
- Csernicskó István: 1998 – Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest 1998. (= A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén I.)
- Ethnic Minorities: 1994. – Ethnic Minorities in Slovenia. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1994.
- Göncz Lajos: 1999 – Göncz Lajos: A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). (= A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén II.) Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest – Újvidék 1999.
- Göncz Lajos: 2003 – Göncz Lajos: Kisebbségi nyelvi jogok a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban – a pszichológus szemével. A szerbiai (vajdasági) magyarság nyelvhasználati jogai. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003, 161–175.
- Gyurcsik: 1998 : Az államnyelvről szóló törvények a szlovák alkotmánybíróság döntésének tükrében. Fundamentum 1998. 1–2.
- Horváth István: 2002 – Horváth, István: Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania. 1993–2001. CORE Working Paper 8. Hamburg: Centre for OSCE Research, 2002.
- Horváth István, Scacco, Alexandra: 2001 – Horváth István – Scacco, Alexandra: From the Unitary to the Pluralistic: Fine-Tuning Minority Policy in Romania. In: Bíró, Anna-Mária – Kovács, Petra: 200, 243–271.
- Hungarians: 2000 – Hungarians in Croatia. Reports on the Situation of Hungarians Living Abroad. Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest (2000)
- Kaltenbach Jenő: 1998 – Kaltenbach Jenő: Hungarian Report. In: Kranz, Jerzy: 1998, 61–129.
- Kaltenbach Jenő: (2001) – Kaltenbach Jenő: From Paper to Practice in Hungary: The Protection and Involvement of Minorities in Governance. In: Bíró, Anna-Mária – Kovács, Petra: (2001) 173–203.
- Kenesei István: Az államnyelv teszi az embert. A szlovák nyelvtörvényről. Népszabadság 1995. november 8.

3. Kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában

- Kiss Jenő: 1995 – Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995.
- Kolláth Anna: 2003 – Kolláth Anna: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és rendeletek tükrében. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003, 190–203.
- Komac, Miran: 1999 – Komac, Miran: Protection of Ethnic Communities in the Republic of Slovenia. Vademecum. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana 1999.
- Komlós Attila: 1998 – Komlós Attila: Kiút a csapdából? Nyelvi és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest 1998.198.
- Kranz, Jerzy: 1998 – Kranz, Jerzy (ed.): Law and Practice of Central European Countries in the Field of National Minorities Protection After 1989. Center for International Relations, Warszawa 1998.
- Kovács Péter: 1993. – Kovács Péter: A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (Aláírás után, ratifikáció előtt...). (= Közlemények – Working Papers 3.) Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest 1993.
- Kukorelli István: 1995. – Kukorelli István: Románia alkotmányáról. Magyar Kisebbség, 1995. 2. 2–7.
- Küppert, Herbert: 1998. – Küppert Herbert: Das neue Minderheitenrecht in Ungarn. R. Oldenbourg Verlag, München 1998.
- Lábadai Károly: 2003 – Lábadai Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003. 176–189.
- Lanstyák István: 1998 – A szlovák nyelvtörvény és a szlovákiai magyarok. In: Komlós Attila: 1998, 79–99.
- Lanstyák István: 2000 – Lanstyák István: A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest – Pozsony 2000. (= A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén III.)
- MTA KI Dok – Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet Dokumentáció
- Nádor Orsolya: 1998 – Nádor Orsolya: A magyar nemzeti kisebbség nyelvi jogai a Kárpát-medencében. In: Komlós Attila: 1998, 51–78.
- Nádor Orsolya: 2002 – Nádor Orsolya: Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státusváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig. BIP, Budapest 2002.
- Nádor Orsolya – Szarka László: 2003 – Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Budapest, 2003.
- Ohnheiser, Ingeborg – Kilenpointner, Manfred – Kalb, Helmut: 1999 – Ohnheiser, Ingeborg – Kilenpointner, Manfred – Kalb, Helmut (Hrg.): Sprachen in Europa. Sprachsituation und Sprachpolitik in europäischen Ländern. Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, Innsbruck, 1999.

- Oplatka András Szalayné Sándor Erzsébet: 1998 – Oplatka András Szalayné Sándor Erzsébet (szerk.): A többnyelvűség svájci modellje. Osiris Kiadó, Budapest 1998.
- O problematike: 1999. – O problematike používania jazykov národnostných menšín. Dokumenty, zákony, analýzy. Nadácia Kalligram – Inštitút pre verejnú otázkę – Nadára Projekt etnických vzťahov, Bratislava 1999.
- Péntek, János: 2002 – Péntek, János: A magyar nyelv helyzete Erdélyben, In: Maróti István – Székely András Bertalan (szerk.): „A nyelv ma néktek végső menedéktek... Küzdelem a magyar nyelvért három régióban. Anyanyelvűpolók Szövetsége, Budapest 2002. 17–29.
- Péntek János – Benő Attila: 2003 – Péntek János – Benő Attila: Nyelvi jogok Romániában. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003. 123–147.
- Report: 1993. – Report on the Application of Romania for Membership of the Council of Europe. 1993. Július 19. (Nr. 6901) – MTA KI Dok.
- Report: 1999 – Report on the Linguistic Rights of Persons Belonging to National Minorities in the OSCE Area. MTA KI Dok.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Philippson, Robert: 1995 – Skutnabb-Kangas, Tove – Philippson, Robert: (szerk.): Linguistic Human Rights Overcoming Linguistic Discrimination. Mouton de Gruyter, Berlin – New York, 478.
- Stepanenko, Viktor: (2001) – Stepanenko, Viktor: A Tate to Build, a Nation to Form: Ethno-policy in Ukraine, In: Bíró, Anna-Mária – Kovács, Petra: (2001), 307–346.
- Šutaj, Štefan – Olejník, Milan: Slovak Report. In: Kranz, Jerzy: 1998, 269–321.
- Szabó Mihály Gizella: 2003 – Szabó Mihály Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat szinterei különös tekintettel a magyar közösségre. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003, 95–109.
- Szépe György: 2001 – Szépe György: Nyelvpolitika: múlt és jövő. (Iskolakultúra-könyvek 7.) Iskolakultúra, Pécs 2001.
- Szépe György: 1999 – Szépe György: The Position of Hungarians in Romania and Slovakia in 1996. Nationality Papers vol. 27. 1. 1999. 69–92.
- Szoták Szilvia: 2003 – Szoták Szilvia: Az ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekintettel a magyar kisebbségre. In: Nádor Orsolya – Szarka László: 2003, 204–219.
- Trudgill, Peter: 1997 – Trudgill, Peter: Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába. Szeged, 1997.
- Weber, Renate: 1998 – Weber, Renate: The Protection of National Minorities in Romania: A Matter of Political Will and Wisdom, In: Kranz, Jerzy: 1998, 199–268.

